

ULUSLARARASI
**HZ. İBRÂHİM (A.S.) VE
NÜBÜVVET SEMPOZYUMU**

TEBLİĞLER KİTABI

2. CİLT

Kitabın Adı

Uluslararası Hz. İbrâhim (a.s.)
ve Nübüvvet Sempozyumu

ISBN

978-625-7011-26-6 (Tk)
978-625-7011-28-0 (2.c)

Basım

1. Baskı / Aralık 2019

Yayın ve No

Nida Akademi: 27

Yayın Yönetmeni

Mehmet Kurşunlu

Mizanpaj

Doç. Dr. Mahmut Öztürk

Editörler

Prof. Dr. Atilla Yargıcı
Doç. Dr. Mahmut Öztürk

Kapak

Sadık Enes Erkut

Yayın

Nida Yayıncılık Dağıtım
Pazarlama İç ve Dış Ticaret
Ltd. Şti.

Sertifika No: 27580

Balaban Ağa Mah. Büyük Reşit
Paşa Cad. Yümnî İş Merkezi No:
16/11 Fatih/İstanbul
Tel: 0212 527 93 86
Faks: 0212 635 03 58
nida@nidayayincilik.com.tr

nidayayincilik.com.tr

Baskı ve Cilt:

Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Sertifika No: 19891

© 2019 Nida Yayıncılık

Her hakkı mahfuzdur. Tanıtım dışında kaynak göstermek suretiyle kısa alıntılar hariç, yayıncının yazılı izni olmaksızın yayınlanamaz; görsel, işitsel ve elektronik ortamlarda kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.

Kur'ân-I Kerîm'de Âdemoğlunun Ölümsüzlük Arzusunun Tercümanı ve Rehberi Olarak Hz. İbrâhim

Doç. Dr. İlhami Günay*

Özet

Kur'ân-ı Kerim; maddi, biyolojik, sosyal, şahsi ve ruhi ölümsüzlüğe değinmektedir. Bunların olumlu/olumsuz örnekleri arasında şeytanın, Hz. Âdem'in ve soyunun ebediyet arzuları, ruhların ve şehitlerin ölmezliği, ahiret inancı ve hayat suyu düşüncesi sayılabilir. Kur'ân'da ölümlü insanın servet, iktidar ve şöhretle ebediyet meylinin olumlu örnekleri Hz. İbrâhim ve Hz. Süleyman başta olmak üzere peygamberlerle gösterilmiştir. Hz. Nuh, Musa, Harun ve İlyas'a sosyal ebediyet lütfedilmiştir. Hz. Yunus, peygamberlerin toplumunda yalnızlaştırılmasıyla, risalet görevlerinin gereğini yapamama düşüncesinin yanında toplumunda olumlu iz bırakamama örneğini zımnen temsil etmektedir. Hz. Zekeriya'nın biyolojik ve sosyal fanilik endişesi, şahsına hayırlı varis bağışlanmasıyla giderilmiştir. Rasulullah'ın biyolojik faniliğinin kederi, kendisine kevser verilmesi ve şanının yüceltilmesi sosyal ebediliğiyle teselli edilmiştir. Hz. İbrâhim ise bu peygamberlerin edilgen durumundan farklı olarak biyolojik ve sosyal ebediyetini bizzat Allah'tan talep etmiştir. Halilullah payesiyle insanlığa önder kılınan Hz. İbrâhim, bu ilginç isteğiyle beşerin ebediyet arzusunun tercümanı ve rehberi olmuştur. Zira o, maddi ölümsüzlüğün imkânsızlığı ve ruhi ölümsüzlük bilinciyle hayırlı soy talebiyle biyolojik ebediyeti istemiştir. Gelecek kuşaklar arasında hayırla anılma dileğiyle de sosyal ölümsüzlüğü arzulamıştır. Bu isteğin, Kur'ân'ın insandan istediği salih amele mutabakatından dolayı kabul edildiği düşünülebilir. Hatta Hz. İbrâhim'i insanlık için imam/önder kılan unsurlardan birisi de anılan talebidir denilebilir. Zira o, bu dilekleriyle ve şöhretiyle yalnızca şahsi arzularının tatminini değil, fakat daha güçlü olarak sonraki kuşakları hanif dine özendirmeyi

* Kütahya DPÜ İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

esas almıştır. Onun, insanlığın ıstıraplarını derinden hissetmesinden, beşeriyete üsve olduğundan ve hilminden bahsedilmesi ve hanif yolunu takip etmesinin istenilmesi bunun göstergesidir. Hz. İbrâhim'in rol modelliği sadece çağdaşlarına tahsis edilmemiştir. Ölümsüzlük duygusuyla dopdolu asrımız insanının, fani kalıplarından kurtulmaya ve ebediyet yolculuğunda özgürleşmek için hayırlı lider ve önderlere ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyacını karşılamakta Hz. İbrâhim'in şöhretini hayırda kullanma vasfından yararlanabilir. Zira onun bu özelliği, müminlerin takvada önder olma yüksek hedeflerini desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Hz. İbrâhim, ölümsüzlük, şöhret, rehber/önder

The Prophet Abraham as Translator and Guide to the Immortal Desire of Adam's Son in the Quran.

Abstract:

The Holy Quran refers to material, biological, social, personal and spiritual immortality. Among these positive/negative examples of the devil about Hz. Adam and his decendants, the immortality of souls and martyrs, the belief in the Hereafter and the idea of the water of life. In the Qur'an, positive examples of the tendency of the mortal man for wealth, power and fame and eternity are shown by the prophets, especially the prophet Abraham and the prophet Suleyman. And prophet Noah, Moses, Aaron and Elijah were given social eternity. Prophet Yunus implicitly represents the example of not being able to leave a positive mark in his society, as well as the idea of not being able to fulfill the duties of the prophethood with the isolation of the prophets in society. The biological and social fanatic concern of the prophet Zakariah was remedied by the donation of good heirs. The grief of Muhammad's biological mortgage was comforted by the social eternity of giving him "kevser" (a river's name of paradise) and glorifying his position. Unlike the passive status of these prophets, prophet Ibrahim personally demanded/asked the biological and social eternity from Allah himself. The prophet Ibrahim, who was made the leader of mankind with the rank of "Khalilullah", became the interpreter and guide of human desire for eternity. Because he wanted biological im-

mortality with the impossibility of material immortality and the demand for auspicious ancestry with a consciousness of spiritual immortality. He wished social immortality with the wish to be remembered among generations to come. It can be thought that this request was accepted by humans because of the righteous working agreement of the Qur'an. Even one of the elements that make İbrahim as imam/leader for humanity is his demand. Because, with these wishes and fame, he was not only based on the satisfaction of his desires but more strongly on encouraging the next generations to Hanif (believing in one God) religion. It is indicative of his deep feeling of human suffering, his base for humanity, and his desire to speak of his innermost path and to follow the Hanif (the path of oneness) way. The role model of the prophet Abraham was not exclusively allocated to his contemporaries. Our century full of immortality needs auspicious leaders and pathfinder to get rid of their mortal patterns and to be free in their journey of eternity. To meet this need, the prophet Abraham's reputation can benefit from the use of charity. This is because it supports the high aims of believers to become piety leaders.

Keyword: Qur'an, Tafsir, İbrahim, immortality, fame, guide/leader

“Ten ölür, can ölesi değil”

Yunus Emre

“Gön eskir can değil”

Anonim

“Ölmek kaderde var; yaşayıp köhnemek hazin

Buna bir çare yok mudur ya Rabbelalemin”¹

Yahya Kemal

¹ Mehmet Necmettin Bardakçı, “Ölümsüzlük Düşüncesi ve Ölüm Sezgisi Üzerine”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 26 (2010), 72.

Giriş

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de zatının dışındaki bütün varlıkların fani olduğunu (el-Kasas 28/88; er-Rahmân 55/26-27) ve ölümü ve hayatı imtihan için yarattığını (Mülk 67/2) bildirmektedir. Allah'ın (cc) mahluku arasında meleklerden sonra cinlerden olan şeytanın ve insanın, fani olduklarının farkına vardığı görülmektedir. Meleklerin hayatı ölümlü görmelerine delalet eden husus, halife olarak yaratılacak olan insanın fesat çıkaracak ve kan dökecek olmalarını söylemeleridir (el-Bakara 2/30). Kan dökülen yerde çoğunlukla ölüm de vardır ve ölümün olduğu yerde fena ile ebediyet idraki mevcuttur. Şeytanın ise Allah'tan (cc) kendisini kıyamete kadar yaşatması talebinde bulunması (el-A'râf 7/14-15; el-Hicr 15/36-37), onun fenasını müdrük bir varlık olduğunu göstermektedir. Şeytanın diriliş gününe kadar ölümü tatmama talebi kabul edilmemiş olsa da² kıyamete kadar yaşama isteği kabul edilmiştir (Sâd 38/79-80). Zira Hz. Âdem yasak meyveyi, şeytanın ona bu meyveden yediği takdirde ebedi varlık olacağı vesvesesi üzerine yemiştir. Aslında şeytan, secde emri imtihanından sonra kaybettiği itibardan, Hz. Âdem'i de mahrum bırakarak onun makamını kendi seviyesizliğine indirmek için vesvese vermiştir. O Hz. Âdem'i ve eşini, yemeleri ve içmeleri olmayan meleklerle ve ebedi hayata ümitlendirmiş,³ yemin ile de sözüne inandırarak aldatmıştır.

Hz. Âdem, kendisine öğretilen bütün isimler (el-Bakara 2/31, 33) kapsamında ölümsüzlüğü öğrenmiş olmalıdır. Zira anılan âyette zikredilen “küllehâ” ifadesi, bütün isimlerin öğretildiğini pekiştirmektedir. Ayrıca şeytanın ona vesvese anında yasak ağacın meyvesinden yemesi halinde “meleklerden” ve “ebedilerden” olacakları ifadesi⁴ de ona zımnen faniliğini bildirmektedir. Hz. Âdem, muhtemelen fitratında hissettiği⁵ ölümsüzlüğün farkındaydı. Bu yüzden şeytan ondaki bu hissi sezmiş ve ona cennette ebedi yaşayacakları/ölmeyeceklerini⁶ ve ebedi

² Konyalı Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri/Hülâsatü'l-beyân*, (yy: Üçdal Neşriyat:), 3-4/1588-1589.

³ Konyalı, *Büyük Kur'an Tefsiri*, 3-4/1596.

⁴ Muhammed er-Râzî Fahreddin İbnü'l-allâme Ziyâüddin Ömer, *Tefsirü'l-Fahrirrâzî el-müştehir bi't-Tefsiri'l-kebir = Mefatihü'l-gayb*, (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1401/1981), 14/50.

⁵ Şeytanın Hz. Âdem ve eşine melek veya ebedilerden olacakları vesvesesine bu kadar erken inanmaları bunun fitri bir duygu olduğuna işaret etmektedir.

⁶ Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tefsirü't-Taberi = Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, (Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001), 10/107.

mülke (Tâhâ 20/120) ulaşacaklarını telkin etmiştir (el-A'râf 7/21). Şeytanın Hz. Âdem'i saygınlık ve ebedilikte meleklere imrendirmesi ve ona çürümez mülk vaat etmesi onda, cennette emir altında olmayacağı vehmini⁷ uyandırmış ve onu beka sevdasına⁸ düşürmüştür. Hz. Âdem, cennette tattığı bu acı tecrübeyle muhtemelen ebediliğe kıyametten sonra ulaşabileceğini öğrenmiştir. Aynı şekilde Hz. Âdem, dünyaya fitratındaki "tûl-i emel"i ile⁹ indirildikten sonra da ebedilik arzusunu, evlat bırakmak ve salih amel işlemek suretiyle sonraki nesiller arasında hayırla anılmakla dindirmek istemiştir. Bu arzu ve fiili durumu, zaten yüklendiği halifelik görevini Rabbinin emir ve yasakları doğrultusunda ifa etmeye de uygun düşmüştür.

Hz. Âdem'de ve eşinde var olan ebediyet duygusu, şeref/itibar görme meylli ve çürümeyen mülk isteği ve bunu ölümlü dünyada kısmen dindirme arzusu onun soyunda da devam etmiştir. İnsan, fitratı gereği uzun yaşamak istese de (el-Bakara 2/96) ölümü muhakkaktır.¹⁰ İnsanın uzun yaşama isteğinin altında, bedeninden önce yaratılan ve Rabbinin Allah olduğunu ikrar eden (el-A'râf 7/172), öldükten sonra da hayatiyetini sürdüren¹¹ ruhunun (el-Enbiyâ 21/91; es-Secde 32/9; et-Tahrîm 66/12) etkisinin olduğu¹² da düşünülebilir. Nitekim müminler açısından ahiret hayatının ebediliği (Kâf 50/34; el-Vâkıa 56/17; el-İnsân 76/19), şehitlerin ölmediği inancı (el-Bakara 2/154; Âl-i İmrân 3/169) ve âb-ı hayat (el-Kehf 18/63) düşüncesi, onların ebediyet duygularını ve arzularını teyit eden unsurlardır. Ahiret inancı taşımayan insanların, hayatlarının sonlarına doğru hidayete ermelerinin ve/veya ruhsal çıkmazlara girmelerinin sebebi, yok olup gitmeyi vicdanlarına kabul ettirememeleridir. Zira insan ruhu daima ebediyete iştiaak duymaktadır.

⁷ Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusi İbn Âşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunis: ed-Dârü't-Tunisiyye, 1984), 8/276; 16/326.

⁸ Elmal'ılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat, tarihsiz), 6/3335.

⁹ İnsanda yaşanmayan iki şey: yaşama arzusu ve mal sevgisidir. Bk. Tirmizi, "Zühd", 28.

¹⁰ Bk. Âl-i İmrân 3/185; en-Nisâ 4/78; el-Enbiyâ 21/34-35; el-Ankebût 29/57; el-Ahzâb 33/16; el-Fâtır 35/11; Yâsîn 36/68; el-Vâkıa 56/60; el-Cumu'a 62/8; el-Mülk 67/2; el-Münâfikün 63/11.

¹¹ Buhârî, "Megâzi", 8, 9, 28, 83; Müslim, "Cenâiz", 26, 73, "Tevbe", 46.

¹² Geniş bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz "Ruh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/187-192.

Ebediyete farklı açılardan bakılarak; biyolojik, sosyal, ruhi, ferdi/şahsi ve maddi kısımları olduğu düşünölmüştür. Bunlardan biyolojik ölümsüzlükle, insanın neslinin kıyamete kadar sürmesi vasıtasıyla kendi faniliğini unutturması kastedilmiştir. Sosyal ölümsüzlük ise insanlık için hayırlı iş ve eser bırakarak unutulmamaktır. Ruhi ölümsüzlük, beden ölümünden sonra ruhun hayatiyetini sürdürmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu da kendi içinde zamansal ve ebediyete göçüş olarak iki ayrı biçimde adlandırılmıştır.¹³ Ferdi/şahsi ölümsüzlük, kişinin başka bir âlemde yeniden yaratılarak ruh ve bedeniyle orada ebedi yaşaması biçiminde tarif edilmiştir. Maddi ölümsüzlükle kastedilen ise; maddenin ezeli ve ebedi olduğu ve insanın da maddi özü açısından ölümsüz olabileceği görüşüdür.¹⁴ Her canın ölümü tadacağını bildiren ayetler açısından imkansız olan bu ölümsüzlüktür. Geçmişte mumyalama ve günümüzde yapılan ve muhtemelen gelecekte de yapılması sürdürülecek olan kendini canlı dondurma “soğukla tedavi (cryonics) teknolojisi”¹⁵ maddi ölümsüzlüğe çare bulunabileceği tahmini üzere yapılmaktadır.

1. Kur’ân-ı Kerim’de Adının Ölümsüzleştirildiği Bildirilen Peygamberler

Kur’ân-ı Kerim’de sosyal ölümsüzlük manasında; Hz. Nuh, Hz. İbrâhim, Hz. İshak, Hz. Yakup (Meryem 19/50), Hz. Musa, Hz. Harun ve Hz. İlyas peygamberlerin, sonraki nesiller arasında hayırla anılmayı Yüce Allah’ın nasip ettiği sarif ifadelerle bildirilmiştir.¹⁶ Bunlara ilave olarak Hz. Davud ve Süleyman’a mülkün verildiğini beyan eden ayetler, onların da sosyal ölümsüzlüğe ulaştırıldığını zımnen söylemektedir. Hatta Hz. Zekeriya’nın; kendinin ve Hz. Yakub’un ailesinin ve mülküne/davasına varis olacak bir evlat sahibi olmayı içli dualarla istemiş

¹³ Zamansal: beden ruh öldükten sonra da varlığını sürdürmesi, ebediyete göçüş ise: ruhun zaman dışı bir varlık statüsüne erişerek daha üst seviyede varlığını sürdürmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bk. Ruhattin Yazoğlu, “Ölümsüzlük İnançının Dayandığı Temeller”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, 4/2, (2004), 289.

¹⁴ Hayati Hökekleli, “Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikoloji”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, (1991), 163-164.

¹⁵ Mustafa Koç, “Ölümsüzlük Arzusu ve Birey Üzerindeki Etkileri”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler*, 2/3, (2000), 66.

¹⁶ Hikmet Koçyiğit, “Kur’an’da Toplumsal Bir Güç Olarak Şöhret -Hz. İbrâhim Örneği-”, *Diyanet İlmî Dergi*, XLVIII/4, (2012) 72-73.

olmasını ve bu nimete ulaştırılmasını biyolojik ölümsüzlük olarak değerlendirmek gerekir. Aslında Kur'ân-ı Kerim'de hayatlarına yer verilen bütün peygamberler, her ne kadar ebediyeti kendileri bizzat istemiş olsalar bile, insanlığa hayırlı işlerde öncülük yapmaları hasebiyle sosyal ebediyete eriştirilmiş seçkin kullardır. Aynı şekilde peygamber olmadığı halde doğrudan isimleriyle veya yaptığı hayırlı işlerine atıfta bulunulan Hz. Meryem, Ashab-ı Kehf gibi şahsiyetler de ölümsüzlüğe kavuşturulan mümtaz şahsiyetler olarak görülmelidir. Ancak bu tebliğin hacmini oldukça büyüteceği için örnekleme mahiyetinde öne çıkan bazı peygamberlerin hayatının ölümsüzlüğüne kronolojik ve gayet özlü olarak temas edilecektir. Bunun tek istisnası, bu tebliğin hazırlanma gerekçesi olan Hz. İbrâhim'in ölümsüzlüğüne çalışmanın sonunda genişçe yer verilecek olmasıdır.

Kur'ân-ı Kerim'de kendisinin sonradan gelenlerin hayırla andığı peygamberlerden sayılmasa da kıssaların geri planındaki bilgilere dayanarak Hz. İdris'i de bu hususta kısaca anmak yerinde olacaktır. Hz. Nuh'un dedelerinden sayılan Hz. İdris, insanlık tarihinde ilk defa kalemle yazı yazan, yıldızlara hesap maksadıyla bakan ve elbise diken olarak bilinmektedir. O'nun yüceltilmesinden (Meryem 19/56-57) kasıtın; peygamberlik rütbesi verilmesi, dördüncü kat semaya¹⁷ veya cennete yükseltilmesi olduğu söylenmiştir.¹⁸ Hz. İdris'in ölmeden önce semaya kaldırıldığı kabul edildiğinde o, ruhi ebediliğe eriştirilmiş olmaktadır. Keza aynı durum Hz. İsa'nın semaya diri olarak kaldırıldığı (en-Nisâ 4/157-158) itibara alındığında onun için de söz konusu olmaktadır. Ayrıca Hz. İdris, insanlık tarihine terzilerin piri olarak geçmekle bu bilginin farkında olanlarca hayırla anılmakta ve bu da onun sosyal ebediliğine tekabül etmektedir.

Hz. Nuh'tan sonra yaşayan insanların tufanda kurtarılanların neslinden olmaları hasebiyle onu hayırla anmaları onun sosyal ebediyete ulaştığını akla getirmektedir. Ancak "Bana dua edin, duânıza cevap vereyim..." (el-Mü'min 40/60) ayeti gereği, diğer insanlar gibi peygamberlere de istedikleri şeyin verildiğini (el-Enbiyâ 21/76) dü-

¹⁷ Ebü'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûti, *ed-Dürrü'l-mensur fi't-tefsir bi'l-me'sur*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. (Kahire: Merkezü Hicr il'î-Buhûs, 2003), 1. Bsm., 10/83-95.

¹⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani Şevkani, *Fethü'l-kadir: el-câmi' beyne fenneyir-rivaye ve'd-diraye min ilmi't-tefsir*, thk. Abdurrahman Umeyra, 2. bs. (Mansure: Dârü'l-Vefa, 1997/1418), 3/466.

şünmeye bir mani bulunmamaktadır. Dolayısıyla Hz. Nuh, Rabbinden sonraki nesillerde yad edilmesini ve soyunun devamlı kılınmasını istemiş olmalı ki duası kabul olunmuştur (es-Sâffât 37/78-79). Bu yüzden tufanın genel olması itibara alındığında Hz. Nuh'un soyu yeryüzünü imar etmiştir ve böylece onlar, bütün insanlığın hayırlı yadına mazhar olmaktadırlar. Tufanın bölgesel olduğu düşünüldeği durumda dahi Hz. Nuh bütün insanlıkça tanınmaktadır. Bunun göstergelerinden birisi de onun cahiliye şiirinde ve mevcut Tevrat'ta hayırla anılmasıdır.¹⁹ İsrâ suresinin üçüncü ayeti de bunu teyit etmektedir.²⁰ İlave olarak Hz. Nuh'un soyunun kalıcı kılınması (es-Sâffât 37/77) da onun biyolojik ölümsüzlükle taltif edildiğine işaret etmektedir.

Hz. İbrâhim, Hz. İshak ve Hz. Yakub da sonraki nesiller arasında hayırlı yad ile ödüllendirilmiştir. Ancak konumuzun merkezini Hz. İbrâhim oluşturduğu için burada yalnızca oğlu İshak ve torunu Yakub'un anılan mazhariyetine kısaca temas edilecektir. Allah (cc), Hz. İbrâhim ile birlikte oğlu İshak'ı ve torunu Yakub'u basiretli, ihlaslı ve ahiretini düşünen seçkin ve katında şerefli olarak kullar kıldığını bildirmiştir (Sâd 38/45-47). Hz. İshak'ın ve Yakub'un soyunun çoğalması ve onlarca peygamber gönderilmiş olmasıyla biyolojik ve sosyal ebediyetle taltif edilmiştir. Aynı şekilde soylarından bütün benliğiyle Allah'a teslim olmuş bir ümmet çıkarmasını Yüce Allah'tan babasıyla birlikte isteyen (el-Bakara 2/128) Hz. İsmail'in bu duasına icabet edildiği kabul edildiğinde o da biyolojik ebediliğe ulaştırılmış olmaktadır.

Hz. Musa da sonraki kuşaklarda hayırla yad edilmiştir. Yüce Allah, o henüz kundaktayken sevmiş ve onu diğer insanlar nezdinde sevimli kılmıştır (Tâhâ 20/39). Allah'ın (cc) ona olan bu muhabbeti vesilesi ile bütün kalpler onu sevmiştir²¹ ve en azılı düşmanı Firavun ailesinde yetiştirilmiştir. Ona konulan bu sevgi; sebepsiz, ülfetsiz ve faydası dokunmaksızın oluşan muhabbetir.²² Hz. Musa'ya Allah'tan bir sevgi konulunca²³ bu muhabbetin kıyamete kadar süreceğini düşünmek mümkündür. Nitekim onun hakkındaki "Sonradan gelenler

¹⁹ İbn Âşûr, *Tefsirü't-Tahrîr*, 23/131-132.

²⁰ Yazır, Hak dini Kur'an dili, 7/4060.

²¹ Râzî, et-Tefsirü'l-kebîr, 22/44.

²² İbn Âşûr, *Tefsirü't-Tahrîr*, 16/217.

²³ Yazır, Hak dini Kur'an dili, 6/3323.

arasında güzel birer ad bıraktık” (es-Sâffât 37/119) ayeti de bu manayı desteklemektedir. Böylece Allah’ın selamına mazhar olan Hz. Musa ve Harun’un hayırlı yadı sonradan gelen kuşaklar arasında devam etmiştir (es-Sâffât 37/119-120). Hz. Musa’nın ve onun vesilesiyle kardeşi Harun’un (as), yahudiler arasında adı ve yadı unutulsa bile Müslümanlar onu anmaya devam edecektir. Zira Kur’ân-ı Kerim’de en çok adı geçen ve kıssasına yer verilen Hz. Musa’dır. Böylece Hz. Musa hem biyolojik (Tâhâ 20/10; en-Neml 27/7) ve hem de sosyal ebediliğe ulaştırılmıştır.

Hz. Musa ile buluşan salih kul ile kastedilenin Hz. Hızır olduğu kabul edildiğinde onu da burada anmak konuyu daha anlaşılır kılmakta yardımcı olabilir. Hz. Hızır’a; cennet pınarından içtiğinden dolayı bastığı yerleri yeşertmesi sebebiyle yeşil manasında Hızır denildiği ve Hz. Musa ile buluşma noktasında (el-Kehf 18/65, 82) hayat isimli su kaynağından sıçrayan birkaç damlanın balığı dirilttiği için ölümsüzlük²⁴ atfedilmiştir.²⁵ Maturidî bu balığın, Allah’ın kudreti ile dirildiğini ve bu yüzden onun kızarmış veya taze olmasının fark etmeyeceğini dile getirirken bunun ab-ı hayat söz konusu olmadan mucize olduğunu ima etmektedir.²⁶ Neticede Hızır’ın en azından uzun yaşaması ona kısmi biyolojik ve darda kalanların imdadına koşman olarak bilinmesi itibarıyla da sosyal ebediyet verildiği söylenebilir.

Hz. İlyas da Tevrat şeriatına tabi İsrailoğulları peygamberlerinden olup, onları Kenanlıların Ba’l putuna tapmaktan men etmeye çalışmıştır.²⁷ Hz. İlyas’a bu ikramda bulunulması, muhtemelen onun dalalete meyleden İsrailoğullarını tevhide döndürmekteki bu azmi olmasıdır. Zira Yüce Allah, Hz. İbrâhim’i onun tevhit/hanif dinindeki hassasiyeti ve bütün kavminin batıda ısrarına rağmen canı pahasına Allah’a tavizsiz itaati sebebiyle dost edinmişti. Öyle anlaşılıyor ki Hz. İlyas da Ba’l putunu ilah edinen kavmini tekrar tevhitte buluşturmasının ödü-

²⁴ Süleyman Uludağ, "Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/410.

²⁵ İlyas Çelebi, "Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/406-409.

²⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî Semerkandî Mâtürîdî, *Te’vîlâtü ehli’s-sünne: Tefsîrü’l-Mâtürîdî*, thk. Mecdî Bâsellûm, (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2005), 7/191.

²⁷ İbn Âşûr, *Tefsîrü’t-Tahrîr*, 23/166.

lünü, sonraki nesillerde adının anılması olarak da almıştır (es-Sâffât 37/129).

Hz. Davud'un, sonraki nesillerde hayırla anılmasında onun, mücahit (el-Bakara 2/251) ve şükreden bir kul (en-Neml 27/15) olmasıdır. Bunun yanında kendisine, tesbihiyle dağları çınlatan ve kuşları bile zikir meclisinde başına toplayan (es-Sebe' 34/10; Sâd 38/18) öylesine güzel bir sesin verilmiş olmasıdır. Zaten güzel ve yakıcı ses sahiplerine "Davudi bir sesi var" benzetmesi bile onun adının sesi üzerinden sonraki asırlar arasında iyilikle hatırlanmasına vesile olmuştur. Hz. Davud'un güzel sese sahip olmasının, "Gök kubbede hoş sada bırakmak" deyiminin doğmasına vesile olduğu da düşünülebilir. Ayrıca Hz. Davud'un bu özelliğinin sonraki asırlarda hatırlanması, Kur'ân-ı Kerim'in kıyamete kadar sesin güzelleştirilerek ve manasını düşünerek okunmasını²⁸ da hatırlanmaktadır. İlave olarak ayetteki "Evvibî" kelimesi (es-Sebe' 34/10), "tesbih" manasına alındığında, Hz. Davud'un, ebedi olan Allah'ı cehri olarak tesbihte fani olması, kendisinin ebedileştirilmesine vesile olmuştur denilebilir. Hülâsa Hz. Davud, içli ve güçlü yakarışıyla, Allah'a olan samimi bağlılığıyla kulluğun numunesi olmuş ve bu özellikleriyle beşeriyete örnek²⁹ gösterilmiştir.

İnsanın yaratılışında yerleşik mal-mülk sevgisinin ve adaletle yönetme arzusunun da ölümsüzlüğü tatmine katkısı düşünülebilir. Özellikle de bunların bütün insanlar nezdinde rağbet görmesi ve Allah'a daha fazla şükür vesilesi olması açısından önemlidir. Bu yüzden olmalı ki Hz. Süleyman, kendisine hiç kimsenin ulaşamayacağı hükümrانlık verilmesi duasında bulunmuştur (Sâd 38/35). Bu talebiyle Hz. Süleyman'ın mucize talebinde bulunması kastedilmişse³⁰ bile sonuçta insanları hayra yöneltmeyi dilemiş ve ebediyet arzusunu kısmen tatmin etmiş olmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki muvahhit bir toplumun kendi çağında bütün bir insanlık için örneklik teşkil edebileceği dikkate alındığında Hz. Süleyman'ın bu talebi, öylesine söylenmiş bir dilek olmamalıdır. Bilakis, onun kendisine verilmesini dilediği bu emsalsiz mülk talebi, bütün Müslüman idarecilerin ülküsü olması gerektiğine

²⁸ Yazır, *Hak dini Kur'ân dili*, 6/3948-3949.

²⁹ Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib ibn Atıyye el-Endelüsi, *el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-aziz*, thk. Abdüsselam Abdüssafi Muhammed. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlimiyye, 1993/1413), 4/407.

³⁰ Bk. Râzi, *et-Tefsîrül-kebir*, 26/209-210.

karşılık gelmektedir. Tarih şahittir ki, bazı dinler güçlü devletlerin desteğiyle hayatiyet bulmuş, alanını genişletmiştir. Geçmişte Hıristiyanlığı sonradan benimseyen Roma devletinin, son iki asır boyunca da emperyalizmin onu güçlendirmekteki rolü göz ardı edilemez. Bu konuda diğer bir tarihi şahit de, Müslümanların en adil ve güçlü devletlerini kurdukları asırlarda İslam'ın daha fazla insanın gönlüne nüfuz etmesidir. Zira parlak medeniyetlerin kültürü, daha alt seviyedeki toplumları etkilemekte ve kendisine çekmektedir ki, kültürün ana lokomotifi ise dinidir.

Uzun süre çocuk sahibi olamayan Hz. Zekeriyâ, saçlarına ak düştüğü ve kemiklerinin zayıfladığı ifadeleriyle ölümünün yaklaştığını ifade etmiştir. O, yaşadığı çağda hayırlı neslin topluma önderlik etmemesi endişesini de taşımaktadır. Zira kendisine ve Yakub hanedanına varis olacak bir çocuk ihsan edilmesini istemiştir (Meryem 19/3-9). Evlat istemekteki kasti, İbrâhimî dinin kesintiye uğramamasını sağlamaktır, yoksa ondan dünyevi bir fayda beklentisinde değildir.³¹ Çünkü temiz bir soya sahip olamamak (Âl-i İmrân 3/38) ve hak davanın ilelebet yürütülmesinde yalnız kalmak (Enbiyâ 21/89), tevhidin önemini idrak edenler açısından en büyük endişe sebebidir. Bununla birlikte Hz. Zekeriyâ'nın, salih bir kız olan Meryem'i gördüğünde kalbindeki fitri evlat arzusunun coşması ve gizlice ve içli dualarda bulunması, ebediyete olan meylinin tezahürü olmalıdır. Nitekim meleklerin ona çocuk verileceği müjdesi arasında önder/seyyid ve Salihlerden peygamber şeklinde vasedilmesi de (Âl-i İmrân 3/39) Hz. Zekeriyâ'nın niyet ve beklentisini açıklar mahiyettedir. Bu hayırlı dileği adı Allah (cc) tarafından konulan Hz. Yahya verilmek suretiyle taltif edilen Hz. Zekeriyâ (Meryem 19/7-10), hem biyolojik ve hem de sosyolojik ebediyete eriştirilmiş olmaktadır.

Hz. Yûnus, kavmi arasında hüsn-i kabul görememesi hasebiyle sosyal ebediyeti tatmamanın örneği sayılabilir. Zira onun, davetine olumlu sevap alamaması ve bu yüzden kavminin azaba uğrayacağı beklentisiyle izinsiz terk etmesinde, ümmeti arasında hayırlı bir yâdının olmamasının etkisini düşünmek mümkündür. Sanki Hz. Yunus kendisini, istenmeyen adam konumunda hissetmiş olmalıdır. Bu hissini in-

³¹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 3/589.

san üzerindeki ağır etkisini Hz. Muhammed hakkında indirilen En‘âm suresinin otuz beşinci ayetinde görmek kabildir.³² Hz. Yunus da otuz yıl süren İslam’a davetine olumlu cevap alamaması üzerine kavmine kızmış ve onların başına gelebilecek musibetten de şahsını kurtarmak üzere şehri terk etmiştir.³³ O her ne kadar bir anlık öfke ve sabırsızlık gösterip cezalandırılrsa³⁴ da sonrasında bu hatasından pişman olmuş, Rabbine karşı kulluk görevlerini layıkıyla yerine getirmesi sebebiyle de balığın karnından kurtarılmıştır (es-Sâffât 37/140-148).³⁵ Kurtarılmakla da kalmamış, bu takdire şayan tevbesiyle sonraki asırlarda yaşayan Müslümanlara numune (el-Enbiyâ 21/87-88) ve Rasûlullah’a (sav) uyarı vesilesi kılınarak (el-Kalem 68/48) adı yaşatılmıştır.

Hz. Peygamber’in erkek evladının yaşamaması sebebiyle biyolojik ölümsüzlükten mahrum kalacağı müşriklerce dile getirilmiştir (el-Kevser 108/3). Rasûlullah’ın (sav), bu propagandadan duyduğu üzüntüsü, ona bol hayır verileceği (el-Kevser 108/1), yâdının âlemleri aşır insanlara ve cinlere ulaşacağı (el-İnşrâh 94/4; el-Ahkâf 46/29; el-Cin 72/1-15),³⁶ meleklerin ve Müslümanların ona salat-ü selam getirmesi (el-Ahzâb 33/56), âlemlere rahmet kılındığı (el-Enbiyâ 21/107) ve kendisine makamı mahmud verileceği (İsrâ 17/79) müjdelenerek giderilmiştir. Hz. Muhammed, aileye kıyasla müminlerin babası mesabesinde olmakla ve müminlere üsve kılınmakla biyolojik ölümsüzlüğü tatmıştır. Hz. Peygamber, hayırlı bir ümmet ve medeniyet inşa etmek suretiyle de sosyal ebediyete ulaşmıştır. Ayrıca Rasûlullah’ın (sav), vefatına yakın vakitte refik-i a‘layı tercih etmekle ruhi ve ferdi ölümsüzlüğe ulaştırıldığı da söylenebilir.

2. Âdemoğlunun Ölümsüzlük Arzusunun Tercümanı ve Rehberi Olarak Hz. İbrâhim

Konumuzun esasını teşkil eden Hz. İbrâhim; Yahudi, Hıristiyanlık ve İslam kültüründe özel bir yere sahiptir. Yahudiler Hz. İbrâhim’e

³² Aynı şekilde bk. en-Neml 27/70.

³³ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3/697.

³⁴ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 4/553.

³⁵ Taberî, *Câmiü’l-beyân*, 19/627.

³⁶ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 5/700.

kan bağıyla, Hıristiyanlar ise iman bağıyla bağlıdır.³⁷ Müslümanlar ise onu Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde bahsedilen özellikleriyle tanımakta, tevhit dinlerinin atası saymakta ve ona uymanın gereğini bilmektedir.³⁸ Hz. İbrâhim Kur'ân-ı Kerim'de altmış dokuz yerde geçmekte ve o; şahsiyeti, dinî, ahlâkî, sosyal ve ailevî yönleriyle bütün insanlık ailesine tanıtılmaktadır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İbrâhim'in inanç tarihindeki yeri, tebliğinin usul ve esasları ve risalet faaliyetlerinin temel vasıflarından hayatı çerçevesinde bazı kesitler verilmiştir.³⁹

Hz. İbrâhim; teslimiyetli (el-Bakara 2/131) olmasının yanında istidlali güçlüdür (el-Bakara 2/260; el-En'âm 6/75-79). O, yumuşak huylu (et-Tevbe 9/114; Hûd 11/75), sıdkı bütün (Meryem 19/41; el-Enbiyâ 21/51), çok misafirperver (el-Hicr 15/51) ve güzel örneklige (el-Mümtehine 60/4, 6) sahiptir. Allah (cc), onu dost edinmiş (en-Nisâ 4/125), ona göklerin ve yerin melekûtunu göstermiştir (el-En'âm 6/75). Hz. İbrâhim Hz. Nûh'un milletindedir (es-Sâffât 37/83) ve inananların babasıdır (el-Hac 22/78). O, rabbinin emrettiği yere hicret etmiş (el-Ankebût 29/26; es-Sâffât 37/99), şahsına ve soyuna peygamberlik ve kitap verilmiştir (en-Nisâ 4/54; el-Hadîd 57/26). Hz. İbrâhim, babası ve kavmi ile ateşli (el-Enbiyâ 21/68-70; el-Ankebût 29/24) tevhit mücadelesi yürütmüştür.⁴⁰ Birtakım kelimelerle sinanan Hz. İbrâhim bunlardan başarıyla çıkmasıyla insanlara önder/imam yapılmıştır (el-Bakara 2/124). O muvahhitlerin babası olarak tanındığı gibi "ebü'l-adyâf" misafirler babası olarak da anılmıştır.⁴¹ O ne Yahudi ve ne de Hıristiyandır, yalnızca lekesiz bir haniftir (Âl-i İmrân 3/67-68).

Hz. İbrâhim'in hayatı çile ve imtihanla doludur (el-Bakara 2/124). Rabbi onu da birtakım emirleri yapmak ve yasaklardan sakınmakla, canıyla, evladiyla ve malıyla imtihan etmiştir. Hz. İbrâhim bütün bu denemeleri, Yüce Rabbini razı edecek şekilde başarıyla tamamlamıştır ki Yüce Allah onu kendisine dost kılmıştır. Hz. İbrâhim'in

³⁷ Ömer Faruk Harman, "İbrâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/268.

³⁸ Bk. el-Bakara 2/130, 135; Âl-i İmrân 3/95; en-Nisâ 4/125; el-En'âm 6/161; en-Nahl 16/123; el-Hac 22/78.

³⁹ Harman, "İbrâhim", 21/269.

⁴⁰ Ayrıca bk. el-Bakara 2/258; el-Enbiyâ 21/57-67; es-Sâffât 37/88-96.

⁴¹ Harman, "İbrâhim", 21/271.

imtihana tabi tutulduğu kelimelerden kastını; İlahi emir ve yasaklar, şer'i hükümler, ailesi ve kavmiyle mücadelesi ve onlara getirdiği hüccet, gündelik duaları, oğlunu kurban etmesi, ateşe atılması ve vücut temizliği olduğu söylenmiştir. Bunların her birini sınav olarak görmek elbette mümkündür. Şayet onun imtihan edildiği kelimelerden kasıt; insanlık tarihinde ilk defa tıraş olmak, tırnak kesmek, misvak kullanmak vb. hususlar ise, kişisel bakım konusunda da medeniyet çığırını açmış olmaktadır. Her sınavı başarmanın bir ödülü olduğu üzere Allah (cc); Hz. İbrâhim'i dost edinme (en-Nisâ 4/125), mülk verme (el-Bakara 2/126; en-Nisâ 4/54; Hûd 11/73; İbrâhim 14/35), imam/önder kılma (el-Bakara 2/124, 130), üsve tayin etme (el-Mümtehine 60/4, 6), hayırlı evlat ve soy verme (en-Nisâ 4/54; el-Ankebût 29/27), dünya-ahirette iyilikler verme (en-Nahl 16/122; el-Ankebût 29/27) ve ölümden sonra hayırla anılma ile taltif etmiştir (Âl-i İmrân 3/95). Hz. İbrâhim'e verilen bütün bu lütufların her biri onun; biyolojik, sosyal ve ruhi ebediyetini sağlamaya karşılık gelmektedir.

a. Hz. İbrâhim'in Allah'a dost kılınması

Yüce Allah Kur'an'da genel manada mümin kullarını sevdiğini/seveceğini, dünyada insanlar/müslümanlar arasında sevdireceğini ve onlara doğru söz vereceğini bildirmektedir.⁴² Allah, kafirlerin kalplerine korku attığı gibi müminlerin sevilmesi için de hiçbir maddi-manevi sebebe dayanmaksızın kalplerde onlara karşı muhabbet yaratmaktadır (Meryem 19/96). Allah onları sever ve sevdiklerini ileride dünyada ve cennette de lütfeder.⁴³ Allah'ın kullarına olan ve kulları arasında birbirlerine karşı yarattığı sevginin derecesinin farklılığı gündelik hayatta sezilmektedir. Bunun daha açık göstergesi Yüce Allah'ın sadece Hz. İbrâhim hakkında onu dost edindiği beyanıdır. Üstelik bütün müminler hakkında sevgiyi ifade için kullandığı "VLY" kökünden türetilen veli/evliya (el-Bakara 2/256; Yûnus 10/62) kelimesini değil, "halil" kelimesini Hz. İbrâhim'e özel kullanmıştır. Allah'ın (cc) Hz. İbrâhim'i dost edinmesi (en-Nisâ 4/125), ona kötü emel besleyenlere karşı yardım, İbrâhim'in ise Allah için sevmesi ve O'nun için buğz etmesidir. Hz. İbrâhim Rabbine karşı kayıtsız şartsız teslimiyeti (el-Bakara 2/131) itaa-

⁴² Taberî, *Câmiü'l-beyân*, 15: 642-644.

⁴³ Sevgiyi Allah yaratır: Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 6, "Edeb", 41; Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebir*, 21/256.

ti, ihlası ve kesintisiz ibadeti⁴⁴ koruyarak O'nun nezdindeki sevgi ve itibarını korumuştur. "Gönlünde Allah'tan başkasına yer vermeyecek kadar O'nu seven ve O'nun tarafından da sevilen, rızâsına mazhar olan, peygamberlik başta olmak üzere üstün hasletler, özellikler ve lütuflarla şerefendirilen kimse" Allah'ın dostudur.⁴⁵ Ebedi ve Ezeli varlığın, fani bir kulunu dost edinmekle onu biyolojik, sosyal ve ruhi/şahsi ölümsüzlükle ödüllendirmiş olacağı beklenen bir durumdur. Allah (cc) Hz. İbrâhim'i dost edindiğinden dolayıdır ki; zalim hükümdara tebliğde bulunup hakkı söyleme (el-Bakara 2/258), ateşe atılma (el-Enbiya 21/69), Allah için hicret etme (es-Sâffât 37/98), oğlunu kurban etme (es-Sâffât 37/102-108) gibi fedakârlıklarında bulunabilmiştir. Diğer bir ifadeyle Hz. İbrâhim, Allah'ın dostluğunu bütün değerlerden üstün tutmayı başararak O'na dost kalmaya muvaffak olabilmıştır. Allah Teala da bu dostluğun nişanesi olarak; Beytullah'ı ona imar (el-Bakara 2/127) ve haccı ona ilan ettirmiş (el-Hac 22/27) ve böyüce bütün inananlar nezdinde ününü pekiştirmiştir.

b. Hz. İbrâhim'e mülk verilmesi

Hz. İbrâhim'in sosyal ebediliğini sağlayan hususlardan birisi de ona ve ailesini mülkün verilmesidir. Allah Teâlâ bunu, kitap ve hikmetten ayrı ve büyük bir mülk olarak tanımlamaktadır (en-Nisâ 4/54). Şayet mülk ile kastedilen hükümrânlık ise bunun için adaletle yöneteceği geniş halk kitlelerine⁴⁶ ve buna imkan verecek ülkeye sahip olmak gerekmektedir. Hz. İbrâhim'in hayatında nisbeten ve sonrasında soyundan Hz. Davud ve Süleyman'ın oldukça geniş bir coğrafyada egemen olmaları, ailesine verilen mülke karşılık gelmektedir. Diğer bir ifadeyle Hz. İbrâhim'in hikmet ve adalet merkezli hükümrânlık öğretisinin nüveleri neslinden gelen Hz. Davud ve Süleyman döneminde güçlü bir devlet olarak tezahür etmiştir. Hz. İbrâhim'in mülk ile kastının, yalnızca maddi servet ve egemenlik sahibi olmadığının göstergesi, Mekke'yi yurt edinirken yaptığı dualarıdır. Zira o çorak bir arazi parçasına diktiği tevhit ağacının yeşermesini, insanların oraya güvenle gelecek hac etmelerini ve Rablerini birlenmelerini (İbrâhim 14/35) temin

⁴⁴ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, 7/529.

⁴⁵ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2/151.

⁴⁶ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2/80.

etmek istemiştir. Allah (cc) onun duasını kabul etmiş ve Mekke'yi mamur ve bereketli kılmış, insanların gönlünü oraya ısındırmıştır. Maddi mülkün de yardımıyla muvahhit insanların önderi olması sağlanmıştır. Böylece Hz. İbrâhim bu gücü, tevhit inancının yayılmasında kullanmıştır. Yoksa o, mevcut Tevrat'ta belirtildiği gibi şahsi servetini çoğaltmak için ülke ülke gezerek mera dilenen Ken'ân ilini ele geçirmek için uğraşan⁴⁷ bir lider olmamıştır. Ancak Hz. İbrâhim'in mülk talebinin karşılanması; adalet, merhamet ve huzurlu bir devlet kurarak medeni hayatı kurmanın öncülüğünü de ona yaşatmıştır.

c. Hz. İbrâhim'in imam/önder kılınması

Hz. İbrâhim'in biyolojik ve sosyal ölümsüzlüğünün öne çıkarıldığı noktalarından birisi de onun imam/önder kılınmasıdır. Hz. İbrâhim imtihanları başarıyla tamamladığında Yüce Allah onu insanlara imam/önder kıldığını bildirmiştir (el-Bakara 2/124). Hz. İbrâhim biyolojik ebediyet meylinin gereği soyundan da önderler çıkarmasını istemiş, Rabbi ise önderlikte soyun değil, adaletli ve iyi ahlaklıların liyakatini⁴⁸ haber vermiştir. Hz. İbrâhim'in seçkin/önder kılındığı "ıstafeynâ" (el-Bakara 2/130) fiilinden sonra onun Rabbine teslimiyetinin zikredilmesi, seçkinliğinin bir gerekçesinin de kayıtsız şartsız Rabbine teslimiyet olduğunu akla getirmektedir. Hz. İbrâhim'in seçkin kılındığını ifade eden "ıctebâ" (en-Nahl 16/121) fiilinden hemen önce onun, Allah'ın bütün nimetlerine şükreden biri olduğu haber verilmekle, seçkinlikte şükürün önemi vurgulanmış görünmektedir. Böylece Yüce Allah, Hz. İbrâhim'e soyunu hangi erdemler üzere yetiştirmesi gerektiğini de göstermiş olmaktadır. Hz. İbrâhim'in, soyundan Allah'a (cc) itaatkâr ümmet çıkarması ve onlara peygamber göndermesi niyazına (el-Bakara 2/126-129; İbrâhim 14/35, 40) bakılırsa o bu duasında ısrar etmiştir denilebilir. Nitekim bu samimi dualara icabet edilmiş ve zürriyetine de peygamberlik ve kitap verilmiştir (en-Nisâ 4/54; el-Hadîd 57/26). İnsanın fitratında yerleşik bu önderlik duygusu Müminlerde, iyilikte ve takvada önderlik olarak tezahür etmektedir (el-Furkân 25/74). Muhtemeldir ki onların bu idrak seviyesine ulaşmalarında, tevhidî ataları Hz. İbrâhim'in açtığı çığırın etkisi bulunmaktadır. Zira

⁴⁷ Tekvin, Ishah, 11-12.

⁴⁸ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 1/207-208.

hayırlı önderlikte aynı zamanda insanlar için hayırlı örneklik de bulunmakta ve onlara takva merkezli yüce bir hedef koymaktadır.⁴⁹ Bu durum da ferdin biyolojik ve sosyal ölümsüzlüğe erişmesine tekabül etmektedir.

d. Hz. İbrâhim'in üsve/kudve (numune) kılınması

Sosyal ebediliği sağlayan en önemli unsurlardan birisi de numune kişilik manasına gelen üsvedir. Yüce Allah müminler için Hz. İbrâhim'i; şahsiyetiyle, takvasıyla, itaatli kul olmasıyla ve insani ilişkileriyle numune kılmıştır (el-Mümtehine 60/4, 6). Allah Teala, Müminlerin bilhassa tevhit mücadelesinde Hz. İbrâhim'in ve yakın çevresindekilerin davranış modelini esas almalarını ve onun tecrübelerinden yararlanmalarını telkin etmiştir. Zaten insanların Hz. İbrâhim'e en yakın olanları, onun yolundan gidenler olarak Hz. Peygamber ve müminlerdir (Âl-i İmrân 3/68). Bu yüzden Hz. İbrâhim'in örnekliliğini içselleştiren Rasûlullah'ın (sav) da müminler tarafından numune alınması istenmiştir (el-Ahzâb 33/21). Hz. Peygambere Hz. İbrâhim'e uymasını emreden (Âl-i İmrân 3/95; en-Nisâ 4/125; en-Nahl 16/123) ayetleri de onun, yukarıda sayılan özelliklerini numune almasını da istemiş olmaktadır. Bu durumda Hz. İbrâhim'in kudve özelliğini hakkıyla takdir eden Rasûlullah (sav) onun ve ailesinin adını namazlarda salat-u selamla anmış ve ümmetine de tavsiye etmiş olmakla sosyal ve bizzat kendisi onun soyundan olmakla da biyolojik ebediliğini canlandırmıştır, tazelemiştir, genişletmiştir.

e. Hz. İbrâhim'e Allah'a teslim olmuş evlat/ümme verilmesi

Kur'ân-ı Kerim'de azimet sahibi peygamberlerden sayılan Hz. İbrâhim; uzun süre çocuğa sahip olamamakla evvela biyolojik ebediyet tahassürünü yaşamıştır. Sonrasında ailesini ve ülkesini terk etmek zorunda kalarak sosyal ölümsüzlüğe ulaşamama hüznünü de tatmıştır. Hz. İbrâhim biyolojik yok oluşa karşı, hayırlı evlada nail kılmasını ve sosyal tükenişe karşı kendisinin imam/önder kılınmasını ve hükümlerlik verilmesini takiben neslinden peygamberler ve önderler çıkarmasını

⁴⁹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/141.

bizzat Yüce Allah'tan istemiştir (el-Bakara 2/128-129). Hz. İbrâhim sosyal ebediliği açık bir şekilde sonraki kuşaklarda hayırla anılma ifadeleriyle talep etmiştir. Hz. İbrâhim, muhtemelen bu yönüyle de Hz. Süleyman ve Hz. Zekeriya başta olmak üzere diğer peygamberlere de üsve-i hasene olmuştur. Yüce Allah'ın, insanın fitratını sırasıyla; kadınlar, evlat ve mal sevgisiyle bezediği (Âl-i İmrân 3/14) hakikatine riayet ederek önceliği biyolojik ebediliği sağlayan oğul istemesine biraz daha açıklık kazandırmak gerekmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İbrâhim çocuk sahibi olmak istediğini Rabbinden bir defa istemiş görünmektedir (es-Sâffât 37/99-101). Hz. Zekeriya'nın evlada sahip olma konusundaki içli ve ısrarlı dualarına kıyaslandığında aynı konuda Hz. İbrâhim'in yaşlılık dönemine kadar daha ümitli ve Rabbine tevekkül ettiği neticesine ulaşılmaktadır. Zira melekler kendisine gelerek, hayreti mucip (Hûd 11/71-73) çocuk müjdesini verdikten sonra Allah'tan ümidini kesmemesi gerektiğini hatırlattıklarında Hz. İbrâhim onlara, ancak dalalet ehlinin ümidini keseceği şeklinde cevap vermiştir (Hicr 15/53-56). Hz. İbrâhim'in çok içli ve bu ümidinin güçlü olması nedeniyledir ki, Allah düşmanı olduğu iyice anlaşılınca kadar babasının affı için dua etmiştir (Tevbe 9/114; Mer-yem 19/47). Babasının inkâr üzere öleceğini öğrendikten sonra Yüce Allah'a tevekkül ve bağlılığını devam ettirmek ve benzer konuda Müslümanlara örnek olmakla da sosyal ölümsüzlüğe ulaştırılmıştır. Hz. İbrâhim'e yaşlılık döneminde çocuğu olacağı müjdelendikten sonra soyunun Allah'a teslim olmuş çok köklü bir nesli/ümme olması dilemiştir (el-Bakara 2/128). Onun bu duası kabul edilmiş ve oğulları Hz. İshak ve Hz. İsmail yoluyla devam etmek ve Hz. Peygamber'in ümmetince gönülden benimsenmekle de biyolojik ölümsüzlüğe ulaştırılmıştır.

f. Hz. İbrâhim'e dünya ve ahirette iyilik verilmesi

Hz. İbrâhim'in Rabbi için katlandığı fedakârlıklarının karşılığının, ona dünya ve ahirette iyilik verilmesi olduğu bildirilmiştir (el-Bakara 2/130; en-Nahl 16/122; el-Ankebût 29/27). Hz. İbrâhim'e dünya ve ahirette iyilik verilmesi, sonraki asırlarda yaşayan müminler için de hayırlı bir çığır olmalı ki ona verilen bu lütufu, aynı cümle kalıbıyla hayırlı dilek olarak tekrarlaya gelmişlerdir (el-Bakara 2/201). Zira bu ayetin, hac ibadeti merkezinde olması, haccın menseklerini ilk tamam-

layan ataları Hz. İbrâhim'i ve onun dünya ve ahirette iyilik verilmesi niyazlarını akla getirmektedir. Hz. İbrâhim'e dünyada verildiği ifade edilen iyiliğin, insanlık tarihinde hayırla yad edilmesi (eş-Şuarâ 26/84) ve şerefının artırılması olduğu söylenmiştir. Hz. İbrâhim bu mazhariyete; tevhide samimi inancı, onu savunması ve şükretmesi sayesinde ulaşmıştır.⁵⁰ İbn Atıyye'nin dile getirdiği üzere bunlara; Hz. İbrâhim'in ateşten kurtarılmasını, daima adaletli ve hayırlı işler yapmasını, bütün asırlarda önder görülmesini,⁵¹ hayırlı evlada ve nesle sahip olmasını ve nihayet her çağda hayırla yad edilmesini⁵² eklemeye engel bulunmamaktadır.

g. Hz. İbrâhim'in Allah'tan lisan-ı sıdk istemesi

Hz. İbrâhim'in sosyal ebediliğini sağlayacak olan ve diğer peygamberlerde doğrudan örneğine rastlanılmayan bir dileği de kendisine lisan-ı sıdk/doğruluk dili verilmesidir (eş-Şuarâ 26/84). Bu ifadeden mecazi mana kastedildiğinde Hz. İbrâhim, söylediklerinin doğru, gerçek ve yüce anlamlı sözler söylemeyi veya soyundan getirdiği dini sonraki kuşaklara nakledecek peygamberler göndermesini Allah'tan (cc) niyaz etmiş olmaktadır. Yüce Allah onun bu duasını kabul etmiş ve neslinden birçok peygamber göndermiş, Peygamberimize de onun dinine uymasını emretmiştir (en-Nahl 16/123; Âl-i İmrân 3/95; en-Nisâ 4/125). Lisan-ı sıdk, hakikat manasında değerlendirildiğinde ise Hz. İbrâhim, insanlık tarihinde kıyamete kadar hayırla anılmayı ve yoluna tabi olunmayı⁵³ dilemektedir. Onun bu duası da kabul olmuş ve üç semavi din mensupları ona saygı göstermiş,⁵⁴ kendisini ve ailesini hayırla anmıştır (Meryem 19/50).⁵⁵ Oğlunu dahi Allah'a kurban edebilecek kadar O'na bağlı olduğu için ismi ebedileştirilen Hz. İbrâhim'in (es-Sâffât 37/101-112) bunu şahsi bir arzunun tatmini gereği istemesi akla pek uygun düşmemektedir. Hz. İbrâhim, bu dileğiyle insanlar kendini hayırla andığında adıyla özdeşleşen tevhit akidesinin akıllarına

⁵⁰ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 3/431.

⁵¹ Harman, "İbrâhim", 21/271.

⁵² İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 4/314.

⁵³ Muhammed Ali Sabuni, *Safvetü't-tefâsir*, 4. bs. (Beyrut: Dârü'l-Kur'âni'l-Kerim, 1981/1402), 2/384.

⁵⁴ Koçyiğit, "Kur'an'da Toplumsal Bir Güç Olarak Şöhret -Hz. İbrâhim Örneği-", 72-73.

⁵⁵ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/157-158.

gelmesini de sağlamış olmaktadır. Nitekim bu hayırlı dileğin dünyevi mükafâtı, hiçbir ümmetin onu yalanlamaması (Âl-i İmrân 3/67-68) ve sadık bir dile sahip kılınması (en-Nahl 16/122) olarak verilmiştir.⁵⁶

Hz. İbrâhim'in beşeriyet tarihinde hayırla anılma talebinin altın-da onun topluluklar üzerinde etkinliğini artırmak olabilir. Zira tek başına topluluğa etki edemeyen insan ruhu, çoğunluğun onu hatırlaması ve övmesiyle geniş topluluklar üzerindeki etkinliğini artırabilir. Çoğunluk bir kişiyi övdüğünde bu şöret, onda olan erdemleri başkalarının da kazanmasına vesile olabilir. Hz. İbrâhim'in bu duasıyla soyundan hakka çağırın elçinin, diğere bir tabirle Hz. Peygamber'in gönderilmesini dilemesi⁵⁷ de düşünülebilir. Zira Hz. Peygamber, hem oğlu İsmail'in soyundandır ve hem de kendisinin kadrini çok iyi bilenlerdendir. Bu yüzden olmalı ki Rasûlullah (sav), bütün farz ve nafil namazlarında Hz. İbrâhim ve ailesine salat ve selam okumuş ve ümmetine okumaları tavsiyesinde bulunmuştur. Böylece Hz. İbrâhim, en hayırlı ümmetin dilinde de övülen ve kalbinde sevilen olmayı dilemiş olmakta ve dileği kabul olunmuş bulunmaktadır.⁵⁸ Bu noktada akla gelen diğere bir husus, hayırla anılma dileğinin belirli tarihi aralıklarda daha da güçlenebildiğidir. Şöyle ki Hz. İbrâhim, İslam öncesi Araplar nezdinde hakkıyla tanınmaz ve yeterince yad edilmez iken Rasûlullah'ın (sav) onu üsve olarak almasıyla Müslümanlar arasında sembol isimlerden⁵⁹ birisi olmuştur. Bu konuda bir başka önemli nokta da şudur: Hz. İbrâhim, sonraki millet ve kuşaklarca hayırla anılmayı istemiştir. Zira iyilikle ve övgüyle anılmak, yücelik üzere devamlı kalmayı dilemek, ölümden sonra ruhun gıdasıdır. Allah onun soyundan, kendilerine tabi olan ümmetleri arasında hayırla anılan peygamberler göndermekle ve sanını ilahi kitaplarda zikretmekle⁶⁰ de ebedileştirmiştir.

⁵⁶ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, 17/593-594.

⁵⁷ Yazır, *Hak dini Kur'ân dili*, 6/3631

⁵⁸ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 24/149.

⁵⁹ Yazır, *Hak dini Kur'ân dili*, 7/4064.

⁶⁰ Âşûr, *Tefsîrü't-Tahrîr*, 19: 145-146.

Sonuç

Ademoğlu, atası Hz. Âdem yaratıldığından itibaren fitri olarak ölümsüzlüğün farkında olmuştur. Fani dünyada yaşadığı müddetçe maddi ölümsüzlüğün mümkün olmadığını, şahsi ve ruhi ölümsüzlüğe ise ahiret hayatına ulaşabileceğini vahiy yoluyla öğrenmiştir. Âdemoğlu bu sebeple dünya hayatında en azından biyolojik ve sosyal ölümsüzlüğe nail olabilmeye çabalamış, hayırlı nesil ve kalıcı eser bırakmak suretiyle faniliğin ıstırabını dindirmeye çalışmıştır. Şüphesiz bir beşer olarak bütün peygamberler hayırlı ümmet ve soy bırakmak istemiş olsalar da Kur’ân’da hayatına yer verilenler, bu konuda ön plana çıkmış olanlardır denilebilir. Yüce Allah Kur’ân-ı Kerim’de zikrettiği Hz. Nuh, Hz. İbrâhim, Hz. İshak, Hz. Yakup, Hz. Musa, Hz. Harun ve Hz. İlyas peygamberlerini, “sonraki nesillere yadını bıraktık” ifadesiyle daha da öne çıkarmıştır. Hz. İbrâhim ise; bu peygamberlerden farklı olarak kendisine hayırlı soy, liderlik ve hükümrancılık ve gelecek kuşaklar arasında hayırla anılma payesini vermesini Yüce Allah’tan niyaz etmekle, tevhitte olduğu gibi ebediyet duygusunun tashih ve tatmininde de insanlık için rehberlik etmiştir. Hz. İbrâhim’in bu arzusu, dünya hayatında servet ve şöhretle yaşamaktan pek yüce hedeflere dayanmaktadır. Zira o, insanlığı medeni hayata geçirmenin ve beşeriyeti tevhidî bir topluma dönüştürmenin temellerinin; hayırlı soy, iyilikte önderlik, maddi ve sosyal hükümrancılık ve iyilikte şöhretin olduğunu yakinen idrak etmiş görünmektedir. Bu idrak seviyesinin yansımaları, Hz. İbrâhim’in torunlarından olan Hz. Davud ve Hz. Süleyman’ın kurduğu güçlü devlette görülmektedir. Aynı ideal, tevhitte Hz. İbrâhim’in milletine uyan Müslümanların nizam-ı âlem ufkıyla örtüşmektedir. Bahsedilen vasıfları haiz güçlü bir devletin, tevhit nizamını cihana yaymaktaki rolüne İslam tarihi, o ihtişamın kaybedilmesi durumuna da Ümmet-i Muhammed’in hali hazırdaki vaziyeti şahitlik etmektedir. Bu şuur aynı zamanda Hz. İbrâhim’in milletinden olan ecdadımızın “Ya devlet başa ya kuzgun leşe” sözünü de akla getirmektedir.

Kaynakça

- Bardağcı, Mehmet Necmettin. “Ölümsüzlük Düşüncesi ve Ölüm Sezgi-si Üzerine”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 26 (2010), 71-90.
- Çelebi, İlyas. “Hızır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedi-si*. 17/406-409. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Harman, Ömer Faruk. “İbrâhim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansik-lopedisi*. 21/268. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Hökekleli, Hayati. "Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikoloji". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3/3, (1991), 151-165.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusi. *Tefsirü't-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunis: ed-Dârü't-Tunisiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib el-Endelüsi. *el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-aziz*. thk. Abdüsselam Ab-düssafi Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Koç, Mustafa. “Ölümsüzlük Arzusu ve Birey Üzerindeki Etkile-ri”. *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler -*, 2/3, (2000), 61-69.
- Koçyiğit, Hikmet. “Kur'an'da Toplumsal Bir Güç Olarak Şöhret -Hz. İbrâhim Örneği-”. *Diyanet İlmi Dergi*, XLVIII/4, (2012), 67-76.
- Konyalı, Mehmed Vehbi. *Büyük Kur'an Tefsiri/Hülâsatü'l-beyân*. Yy: Üçdal Neşriyat ts.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî Semerkandî. *Te'vilâtü ehli's-sünne: Tefsîrü'l-Mâtürîdî*. thk. Mecdî Bâsellûm. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Râzî, Muhammed Fahreddin İbnü'l-allâme Ziyâüddin Ömer er. *Tefsî-rü'l-Fahrirrâzî el-müştehir bi't-Tefsîri'l-kebir = Mefatihü'l-gayb*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1. Basım, 1401/1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsir*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kur'âni'l-Kerim, 4. basım. 1402/1981.

- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü'l-mensur fi't-tefsir bi'l-me'sur*. thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türki. Kahire: Merkezü Hicr li'l-Buhûs, 1. Basım, 2003.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani. *Fethü'l-kadir: el-câmi' beyne fenneyi'r-rivaye ve'd-diraye min ilmi't-tefsir*. thk. Abdurrahman Umeyra. Mansure: Dârü'l-Vefa, 2. basım. 1418/1997.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerir b. Yezid et. *Tefsirü't-Taberi = Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türki. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Uludağ, Süleyman. "Hızır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/410. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ruh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/187-192. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Yazır, Elmalı'lı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, tarihsiz.
- Yazoğlu, Ruhattin. "Ölümsüzlük İnancının Dayandığı Temeller". *Mari-fe: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, 4/2, (2004), 289-294.